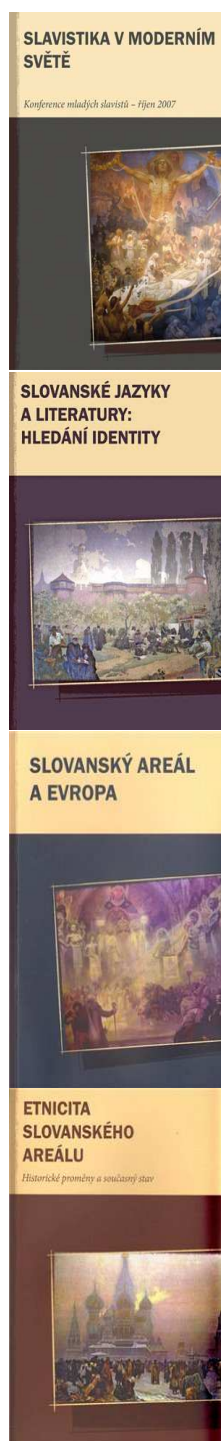

УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА НА СТОРІНКАХ МІЖНАРОДНИХ НАУКОВИХ ЗБІРНИКІВ ЩОРІЧНИХ КОНФЕРЕНЦІЙ МОЛОДИХ СЛАВІСТІВ У ПРАЗІ

Slavistika v moderním světě (Konference mladých slavistů III, říjen 2007) / Editoři: PhDr. Marek Příklad, Ph.D. (literárněvědná část), Mgr. Hana Vaňková (jazykovědná část). – Červený Kostelec / Praha, 2008. – 354 s.

Slovanské jazyky a literatury: hledání identity / Editoři: PhDr. Marek Příklad (literárněvědná část), Mgr. Hana Vaňková (jazykovědná část). – Červený Kostelec / Praha, 2009. – 364 s.

Slovanský areál a Evropa / Editoři: Mgr. Václav Čermák, Ph.D. (jazykovědná část), PhDr. Marek Příklad, Ph.D. (literárněvědná a historická část). – Červený Kostelec / Praha, 2010. – 320 s.

Etnicita slovanského areálu (Historické proměny a současný stav) / Editoři: Katerina Kedron, Ph.D. (jazykovědná část), PhDr. Marek Příklad, Ph.D. (literárněvědná a historická část). – Červený Kostelec / Praha, 2011. – 252 s.

Organizatorem щорічних конференцій молодих славістів і збірників наукових праць є філософський факультет Карлового університету в Празі. Ініціатором проведення конференцій молодих славістів є доктор Марек Пржігода, директор Інституту Східноєвропейських студій Карлового університету, історик. З ним викладачі й студенти історичного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка мали змогу познайомитися 15 березня 2012 року. Тоді доктор М. Пржігода прочитав на історичному факультеті українською мовою відкриту лекцію “Чехи та українці – спільний історичний досвід”, у якій висвітлив формування сталих українсько-чеських відносин упродовж XIX – першої половини XX ст., починаючи від Карела Гавлічка-Боровського до Михайла Грушевського, Томаша Масарика і Олександра Кошиця. Під час обговорення доктор М. Пржігода охарактеризував і стан українознавчих студій у цьому найстарішому в Центрально-Східній Європі університеті, на тлі славістичних досліджень. На думку вченого зацікавлення україністиком в чеського наукового загалу явно недостатнє. Тим не менше, зростання наукового зацікавлення українськими темами в Європі відбувається і резервуаром його є слов’янські студії. У цьому можна переконатися погортавши збірник, огляд якого, крізь призму українознавства, й пропонуємо читачам “УСС”.

Перший збірник з цього шерегу вийшов друком за матеріалами Конференції молодих славістів 2005 року. Від того часу Конференція молодих славістів відбувається щороку і її щоразу підсумовує збірник праць. Першими збірниками були відповідно “Slavistika dnes: trendy a perspektivy” (*Славістика сьогодні: тенденції та перспективи*, ред. Дагмар Філіппова, 2005) і “Slavistika dnes: vlivy a kontexty” (*Славістика сьогодні: впливи і контексти*, ред. М. Пржігода, Х. Ванькова, 2006, 550 с.). Якщо перший збірник на 118 сторінках представляв головно розвідки чеських і польських дослідників, всі наступні видання демонстрували постійне збільшення інтересу й репрезентативності наукового форуму. Так, до збірника за 2006 рік увійшла 41 стаття учасників з дев’яти країн: Білорусь (1), Чехія (18), Хорватія (5), Німеччина (7), Польща (3), Росія (3), Словенія (2), Швейцарія (1), Україна (1). Це статті з галузей лінгвістики, літературознавства, історії та політології. Окремим розділом ішли дослідження з русистики. Ця тенденція спостерігалася й у наступних збірниках. У II збірнику була лише одна публікація з україністики (на рівні із

тематикою кашубів), натомість публікацій із білорусистики було дві*. Однак, у подальших річниках бачимо відрядну для нас тенденцію до зростання україністичних досліджень, як і розвідок учених з України.

У цій збірній рецензії ми розглянемо українознавчі публікації у збірниках конференцій за 2008–2011 роки. Насамперед варто застерегтися, що у чистому вигляді в епоху мультикультуралізму чи зростання інтердисциплінарності в науці, іноді важко виокремити суто українознавчі розвідки. Так, чимало цікавих відкриттів дають різного роду порівняльні студії (компаративістика). Стираються межі й між історією, літературознавством, мовознавством, культурною антропологією тощо. Саме тому ми й розглядаємо не історію, а україністику. Показовий і той момент, що слов'янські дослідження, в тому числі й українські за тематикою, провадять дослідники з різних, у тому числі неслов'янських країн, учені, що не мають етнічних коренів країни, яку вони досліджують тощо. Відповідно й праці пишуться абсолютно різними мовами.

Першим із розглядуваних збірників є том матеріалів III Конференції молодих славистів “Slavistika v moderním světě (Konference mladých slavistů III, říjen 2007)”, що вийшов друком у 2008 році. Тоді уперше активну участь взяли славистичні дослідницькі відділення з усієї Чеської Республіки, а також із іноземних держав. Їх представляв 41 дослідник із одинадцяти країн. У збірнику опубліковано 34 учасники з дев'яти країн: Чорногорії (1), Чехії (10), Хорватії (1), Литви (1), Угорщини (2), Польщі (10), Австрії (1), Росії (4), Словаччини (1) й України (3), що вийшли як статті з різних галузей науки на чеську, хорватську, кашубську, польську, російську, словацьку, сербську та українську тематику. Збірник формально поділений на сім розділів відповідно до секцій конференції: Мовна політика слов'янського ареалу; Європа в дзеркалі російської культури; Слов'янська література між традицією і нігілізмом; Чеська тема у слов'янських літературах XIX і XX століть; Білінгвізм і диглосія слов'янських обивателів Європи; Роль діалектів у формуванні літературних слов'янських мов; Стереотипи в національній свідомості слов'янських етносів.

У збірнику українській тематиці присвячено наступні доповіді. Наталія Буднікова із Університету Відня показала роль русофілів у мовній ситуації австрійської Галичини другої половини XIX ст. Так, у галицькому варіанті української мови завдяки впливу русофілів збереглися сліди російської мови, а їх вплив на довгі роки визначив конфлікт між Західною й Східною Україною в мовному питанні (с. 21). Наталія Костяк висвітлила проблему функціонування лемківського говору у XX ст. від діалекту до літературної мікромови.

Низка розвідок даного збірника присвячена літературознавству. Це зокрема статті дослідниць з Інституту літератури НАН України Ярини Цимбал про творчість українського письменника доби “червоного ренесансу” Майка Йогансена на тлі авангарду 1920–1930-х років і Альони Артюх про прозу сучасної української письменниці Галини Пагутяк. Психологічну еволюцію суржик у українській літературі (від Г. Сковороди, І. Котляревського і Г. Квітки-Основ'яненка до сучасних письменників) досліджував автор із Карлового Університету Алексей Севрук. Символіку кольоропозначення, зокрема блакиті, в українській, російській та польській літературах дослідив український автор Андрій Тимофеев.

Дві авторки цього збірника аналізували непросту мовну ситуацію в Україні. Це дослідниці з Будапешта Ангела Паладі і Оксана Ташкович, які висвітлювали особливості функціонування російської мови, у тому числі на Закарпатті та проблеми білінгвізму в Ужгороді.

Наступний збірник “Slovanské jazyky a literatury: hledání identity” (*Слов'янські мови та літератури: пошук ідентичності*, 2009) за редакцією докторів Марека Пржігоди і Хани Ванькової репрезентує четверту щорічну конференцію молодих славистів. Річник розділений на шість розділів: Мова політичної пропаганди; Статус діалектів і мікромов у епоху глобалізації; Чужорідні елементи в слов'янських мовах – прогрес чи занепад?; Національні

* Konference mladých slavistů [інтернет-ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slavkonf.com/?q=cs/node/10>.

міти і їх деконструкція; Слов'янство: ілюзії й розчарування; Тема міста і провінції в літературі. У збірнику опубліковано 42 автори з тринадцяти країн.

Культ В. Леніна у радянській пропаганді як приклад тоталітарної іконографії розглянула у своїй статті Валентина Хархун із Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. У колективній свідомості, що все ще була заражена релігійним мисленням, образ Леніна витворювався на взір соціокультурного коду Христа (с. 29). Мовознавець із Угорщини Єлизавета Барань висвітлила на основі літературних творів гунгаризми (мадяризми) в українських говорах Закарпаття. Розвідкою про мову галицьких русофілів продовжила своє дослідження з попереднього збірника Наталія Буднікова (Відень).

Деконструкція міту була чи не головним напрямком досліджень авторів, пов'язаних із українською тематикою у цьому збірнику. Українська тематика прямо чи опосередковано відображена у розвідках із середньовічної та ранньомодерної історії Єлени Бабакової, Польська Академія Наук (*“Не “наши”: еволюція образу шляхтичей-конвертитов в польском и украинском национальных мифах”*), Марії Кабанової (*“Миф об идеальном правителе в Киевской и Московской Руси”*) і Марєка Пржігоди (*“Mýtus vládcе v ruských polemikách proti florentské unii”*). Ранньомодерний час належить до сфери наукових інтересів й літературознавця з Харкова Тетяни Левченко-Комісаренко, яка проаналізувала творчість маловідомого українського автора А. Радивиловського (*“Символіка міста в ораторській прозі українського проповідника XVII ст. Антонія Радивиловського”*). Національні версії “скіфського” (скитського) міту в російській і українській поезії 1920-х років (на прикладі текстів українців Тодося Осьмачки і Євгена Маланюка та росіян Сергея Єсеніна і Ніколая Клюєва) простежувала Оксана Пашко з “Києво-Могилянської Академії”.

Збірник 2010 року “Slovanský areál a Evropa” (редактори Вацлав Чермак і Марек Пржігода) зафіксував у вигляді публікації матеріали конференції молодих славістів, що відбувалася роком раніше. Огляд цього видання на сторінках авторитетного українського часопису “Критика” розмістила мовознавець, доктор гуманітарних наук, колишня учасниця аналогічної конференції Наталія Костяк*. Рецензентка назвала згадану конференцію місцем, де молода генерація вчених виробляє свою, часом нетрадиційну візію розвитку славістики, без надмірного озирання на авторитети. Оглядач відзначила, що матеріали збірника “Слов'янський ареал і Європа” “...засвідчують, що дослідники готові шукати неконвенційні розв'язки для проблем сучасності, критично переосмислювати усталені позиції, вдаватися до інтелектуальних провокацій”**. Також відмічено, що слов'янський ареал у збірнику розглядається як винятковий простір, європейськість якого можна ставити під сумнів. На тлі західноєвропейських культурних зразків слов'янський простір нерідко має вторинний характер. У збірці виокремлено неоднорідність слов'янського світу, присутність у ньому “великих” і “малих” мов та мікромов, домінантних і периферійних культур. Периферією слов'янського європейського простору в уявленні укладачів збірника є не лише Балкани, як це вважається традиційно, а й Росія, чия європейськість здавна дискутується (в самій Росії перш за все). Відзначимо, що українську культуру також мимоволі розташовують на периферії слов'янського ареалу. Але в збірнику присутнє й очевидне захоплення невеликими периферійними (локальними) культурами, “нобілітація відмінності”, що не може не трактуватися як вплив мультикультуралізму, єдності у відмінному, децентралізацію культури тощо. Ми не будемо повторювати усіх суджень із названої рецензії і скеруємо зацікавлених до цієї публікації.

У книзі 31 розвідка розділена на п'ять тематичних розділів: Літератури Центральної та Південно-Східної Європи: особливість та європейська роль “малих культур”; Від міту до реальності: Балкани в Європі – Європа на Балканах; Контрасти і парадокси російської рефлексії Європи; Росія в європейській політиці та культурі нового часу: між негацією та інспірацією; Слов'янські мови в європейській культурній традиції та їхні історичні джерела.

* Костяк Н. Ареал без міту // Критика. – 2011. – ч. 9–10 (167–168). – С. 33–34.

** Там само. – С. 33.

В їх рамках представники молодого дослідницького покоління з восьми країн (Білорусь, Чехія, Німеччина, Угорщина, Польща, Росія, Сербія, Україна) розглядали складні динамічні взаємозв'язки між слов'янським простором і Європою з політичного, культурного, літературного і лінгвістичного поглядів.

У збірнику знову бачимо мовознавчу тематику, зокрема діалектологію. Єлизавета Барань з Ниредьгазької вищої школи проаналізувала використання угорської фразеології на місцеві русинсько-українські говори Закарпаття на матеріялах сучасних авторів. А Вікторія Стефуца з Університету Сегеда представила розвідку із з'ясуванням угорських запозичень у говорах української мови XIV–XV століть.

Українські, польські й чеські літературознавці представили у річнику своє бачення творчості поета Володимира Затулівітра (Юлія Мендель, Київський національний університет імені Т. Шевченка), український письменник Валерія Шевчука і Тараса Прохаська (Марта Замбжицка, Варшавський університет). Цінність останніх польська авторка добачила зокрема й у синтезі локального із загальноєвропейським культурним процесом, світовими тенденціями (с. 74). Ада Лобожевіч ("*Wspomnienie Galicji – ćwiczenia z wybiórczego pamiętania i twórczej rekonstrukcji przeszłości*") з Варшавського університету розглянула візію Галичини, як вона зараз конструюється/переосмислюється сучасними авторами (письменниками, есеїстами, критиками, істориками). Тут бачимо й свого роду зародження нового міту, щодо цього краю як еталону гармонійного співіснування різних мов та культур у Центрально-Східній Європі. В Галичині формується новий простір, у якому зокрема відбувається переосмислення своїх національних культур крізь призму чужих.

Деякі автори збірника не уникли стереотипів, зокрема імперських. Та це, як не дивно, дає харч для роздумів (чи матеріял) і українським гуманітаріям, зокрема мідієвістам й історикам ранньонового часу. Так, у статті Марії Кабанової з Московського державного університету щодо погляду на Європу в "Повісті временних літ" обґрунтовано, що "своїми" для київського літописця є відомі і зрозумілі для нього Візантія, Скандинавія й угорські, чеські, моравські, хорватські, польські землі, а щодо сусідніх держав (особливо Польщі) та їхніх володарів немає антагонізму (с. 147).

Серію публікацій матеріялів щорічних конференцій молодих славістів замикає, наразі останній, збірник "*Etnicita slovanského areálu (Historické proměny a současný stav)*" [Етнічна належність/Етніка слов'янського ареалу (історичні зміни та сучасний стан)] (за редакцією докторів філософії Катерини Кедрон і Марєка Пржігоди). У цьому річнику 23 розвідки розподілено на п'ять тематичних блоків: Слов'янські мови крізь призму етнічності й етногенезу; Етнічні меншини та їх мови в Центральній Європі; Мови між інтернаціоналізацією і національною винятковістю; Історичний міт і його роль у формуванні сучасних націй; Питання національної самоідентифікації в літературі XIX і XX століть.

Представники молоді генерачії вчених із дев'яти країн (Білорусь, Чехія, Хорватія, Німеччина, Польща, Росія, Словаччина, Словенія, Україна), перебуваючи в різних площинах (мова, література, історична свідомість), простежували процес утворення модерних націй і формування національної ідентичності в Південно-Східній, Центральній та Східній Європі. Порівняно із резюме статей виступів на інтернет-сторінці Конференції, бачимо, що до збірника увійшла далеко не всі з них, зокрема низка українських авторів. Чим це викликано? Можливо більш жорсткою селекцією матеріялів, в такому разі українським дослідникам варто ретельніше ставитися до текстів своїх розвідок, уникати самоповторів, пропонувати більш оригінальні теми, тощо.

Наталя Шульська із Волинського національного університету імені Лесі Українки розглядає відображення національної ідентичності мешканців Західного Полісся у неофіційній антропоніміці (прізвиськах). Авторка базує дослідження на зібраних нею антропонімах із 130 сіл Волинської та Рівненської областей. Валентина Зубченко з Києва досліджує те, як в українському радянському мовознавстві 1920–1930-х років розглядалися проблеми історії української мови. Зокрема авторка висвітлює погляди провідних вчених того часу на теорію "праруської мови", доводячи, що в той час було обґрунтовано і

загального визнання здобула теорія походження української мови безпосередньо із праслов'янської мови (с. 90–91).

Цікавою є стаття Марії Саммут Кабанової з Московського університету ім. М. В. Ломоносова про Руську землю і її володаря. Дослідниця доводить, що в уявленні літописця, автора “Повісті временних літ” не існувало держави Русь із центром у Києві, як і князя-самодержця. Тут авторка суголосна із сучасним українським істориком Олексієм Толочком, який вважає Русь колективним, сімейним володінням*. Авторка доводить: “...в нашому випадку очевидно, що Московська Русь [у XVI ст. – В. О.] переписала більш давню розповідь про власне історичне коріння відповідно з новою політичною ідеологією, новим розумінням церковної та світської влади” (с. 140–141). Королівства Руси досліджує чеський історик Павер Смерж, який доводить, базуючись на лівонських хроніках і на дипломатичних джерелах, що титул “король” відображав нерозуміння західними авторами специфіки давньоруських політичних відносин і відображав їх уявлення на не зовсім знайому країну та її правителів. З іншого боку, немає ніяких доказів, що руська сторона намагалася активно заперечити міт про те, що на Русі правлять королі” (с. 149).

Галина Колодкевич із Київського національного університету імені Т. Шевченка розглянула мітичні структури у текстах В. Стуса, які вплетені в складну, послідовну й закриту символічну систему поета (с. 196–197).

Ознайомившись із рецензованими збірниками, слід відзначити, що дослідники з України, як і з Білорусі та балканських країн, зосереджуються, головню, на проблематиці власних національних культур, – *“чи то з огляду на провінційний острах перед ширшими горизонтами, чи то через надмірне прагнення нести блага вістку про багату, але невідому світові рідну культуру. Які б не були причини цього явища, але подібне замикання у власному культурному просторі лише закріплює провінційний, інферіорний образ таких культур в уявленні інших народів”*** . Натомість, сфера досліджень молодих учених із Чехії чи Польщі часто виходить поза межі національного культурного простору. У цьому також відлунює назріла потреба подолання замкненості/самозацикленості української науки, якій все ще бракує світового контексту.

Отже, рецензований збірник, як і щорічні Конференції молодих славістів у Празі, є однією із можливостей розширення можливостей вітчизняної україністики, славістики, як і гуманітаристики загалом. Міжнародний та інтердисциплінарний характер представлених збірників сприяє витворенню більш адекватного погляду на складну поліфонічну картину слов'янського простору, дозволяє зіставити позиції представників різних наукових шкіл та осередків, поглянути на різні наукові проблеми із різних сторін, розширити свій погляд на слов'янську проблематику. Читаючи празькі славістичні збірники принаймні стає помітно, що межі між науками умовні, слов'янський світ неоднорідний і непозбавлений стереотипів та мітів, славістична проблематика постійно потребує переосмислення, а істина – недосяжна.

Володимир Окаринський (Україна)

* Толочко О. Русь – держава та образ держави // Українська історична бібліотека [інтернет-ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrhistory.narod.ru/tolochko-6.htm>.

** Костяк Н. Назв. публікація. – С. 33.